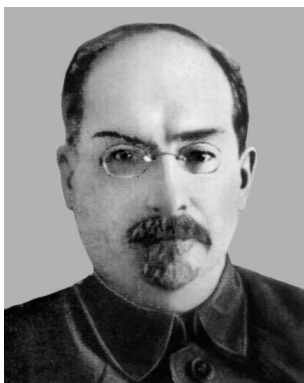

В. Л. Скуратівський

Луначарський Анатолій Васильович

ЛУНАЧАРСЬКИЙ Анатолій Васильович (11(23). 11. 1875, Полтава – 26. 12. 1933, м. Ментон, Франція, похов. у Москві) – громадсько-політичний і освітній діяч, літературний критик, мистецтвознавець, письменник-драматург і перекладач, публіцист. Брат [Михайла](#) та [Платона Луначарських](#). Академік АН СРСР (1930). Народився у сім'ї чиновника О. Антонова, прізвище і по батькові отримав від вітчима. Закін. 1-у Київ. гімназію (1895), був чл. нелегал. учнів. марксист. організації. Л. – яскрава емблематична постать рос. революції від її «марксист.» дебюту на зламі 19–20-го ст., становлення у ній більшовизму, по тому короткого періоду пожевн. «утопії–при–владі» і за тим – катастрофічно швидкого переоформлення цієї влади у необмежену тоталітарну диктатуру. Літ.-публіцист. спадщина Л., як і його парт.-держ. діяльність – ніби дзеркало цього процесу. Молоді роки Л. пройшли в Україні, в Києві, в атмосфері поширених там ліворадикал. настроїв, що і стало на заваді отримання ним тут вищої освіти. 1895–98 жив у Швейцарії, студіював філософію та природознавство у Цюрих. університеті. За кордоном увійшов у коло рос. марксист. еміграції першої її генерації, співпрацював із групою «Визволення праці». У Росії за участь у підпіл. русі пройшов через тюрми і заслання. 1907–17 – на еміграції, брав участь у діяльності більшов. партії, посідаючи, однак, там ідеологічно своєрідну позицію, вочевидь альтернативну ленінському – і політ., і філос. – догматизму. У заг.-світогляд. напрямі Л. намагався тоді віднайти у марксизмі – і взагалі у рев. стратегії – особливий реліг.-екзистенц. комплекс («богобудівництво»), який і мав наблизити радикал. гуманіст. перетворення світу. Так само Л. у своїх вельми числен. різножанр. літ. виступах пропонував розглядати мистецтво як певну, «невідчужену» форму людської діяльності, спрямовану на активне досягнення буттєвої гармонії, супровідної тому перетворенню. Ці виступи були

позначені надзвичайно широкою обізнаністю з усією сумою світ. культури, непересіч. стильовою майстерністю і надміру оптиміст. перебільшенням щодо близької соціаліст.-колективіст. перспективи історії. У тому ж річищі постає і тогочасна драм. творчість Л., яка в умов. формі виводить на кін гол. його ідеї, тези, соц.-філос. проекти («Ідеї в масках», «Фауст і місто», «П'ять фарсів для любителів» та ін.). Передрев. Л. також залишив величезну кількість різноплан. есеїв, фейлетонів, нарисів тощо, з яких постає широка панорама мист. життя і сучас. Європи, і її недавнього минулого. 1917 Л. брав активну участь у всіх тодішніх політ. подіях, не без намагання посісти там місце, відсторонене від більшов. крайнощів (аж до спроби вийти із збільшовиченого уряду ще в перші дні жовтн. перевороту). 1917–29 – нарком освіти Рад. Росії. У своїй діяльності Л. надзвичайно багато зробив для певної стабілізації культурного – і спеціально освіт. – процесу в країні, особливо для повсюдної у ній інституалізації обов'язк. шкіл. освіти. Водночас Л. ніби укладає «персонал. унію» з усіма підрозділами старої інтелігенції, травмованої більшов. переворотом і воєн. діями 1918–20 – у своїй ролі «нар. комісара в уряді жорстокої диктатури» (М. Бердяєв, знайомець Л. ще з часів 1-ї Київ. гімназії). Саме у цій ролі, прагнучи не лише зберегти традиц. культуру, а й увести її у новий сусп. обіг, він, серед іншого, власноруч, з усіх можливих жанрів, від академ. до рецензій у біжучій періодиці, проінтерпретував чи не всі явища цієї культури, від В. Шекспіра аж до М. Пруста, до остан. літ., театр., муз. та ін. зарубіж. і вітчизн. новинок – саме у напрямі бажаного поєднання худож. вартості цих явищ і «сучас. завдань» порев. суспільства, яке, однак, дедалі все частіше і очевидніше входило у поліційну, передтоталітарну спазматику. У цій ситуації Л. фактично вже не було місця, принаймні, урядово-адміністративного. Після «року великого перелому» Л. посідає у рад., все більш нещадному контексті, переважно, декорат. місце, але, однак, багато і незрідка дуже цікаво пише. Красне письменство, театр, музика і навіть кінематограф знаходять у Л. вельми кваліфіков. автора, знавця, коментатора. Але диктатор напевне вже запам'ятав репліку Л. із його статті про драму італ. нац.-демократ. революції, яка закінчилася поразкою у вигляді всевладдя «карлика»-короля «вусатої і пузатої зовнішності». Отож Л. спроваджують за кордон, на другорядну, за тих умов, дипломат. посаду – посла в Іспанії; по дорозі туди він і помер. Л., завжди пам'ятаючи про своє укр.-полтав.-київ. походження, приязно ставився до України, до її культури і, зокрема, літ.-ри та театру; писав про Т. Шевченка, М. Драгоманова, М. Коцюбинського, Лесю Українку, М. Куліша, про репертуар та режисуру Укр. драм. театру ім. І. Франка. Спектаклі за п'єсами Л. доволі часто з'являлися на сцені укр. театрів 1920-х рр. Художня та теор. спадщина Л. і досі, внаслідок тієї чи ін. політ. кон'юнктури, ще не отримала справді об'єктив., неупередж. тлумачення. На фасаді будинку колиш. 1-ї Київ. гімназії (бульвар Т. Шевченка, № 14) та на будинку в Полтаві, де він народився, встановлено мемор. дошки. Його ім'ям були названі школа в Полтаві та вулиця у Києві (до 2016).

Основні праці

Великий народний поет (Тарас Шевченко). К., 1961; Собрание сочинений. Литературоведение. Критика. Эстетика. Т. 1–8. Москва, 1963–67; Воспоминания и впечатления. Москва, 1968; О воспитании и образовании. Москва, 1976; Про літературу і мистецтво. К., 1986.

Рекомендована література

1. Лебедев А. А. Эстетические взгляды А. В. Луначарского. Москва, 1962;
2. Дементьев А., Сац И. Луначарский и советская литература // Новый мир. 1966. № 12;
3. Покровский М. Н. Десять лет Наркомпроса. Москва, 1967;
4. А. В. Луначарский. Указатель трудов, писем и литературы о жизни и деятельности. Т. 1–2. Москва, 1975;
5. Павловский О. А. Луначарский. Москва, 1980.

Бібліографічний опис:

Луначарський Анатолій Васильович / В. Л. Скуратівський // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.]; НАН України, НТШ. – К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2017. – Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-59267>

2001-2024 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України ([докладніше](#)).